

16. Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1986. – Т. 1-4.
17. Brückner – Bruckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1957.
18. Махек – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha, 1957.
19. SFJP – Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S. Skorupki. – Warszawa, 1974. – Т. 1-2.
20. SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka. – Warszawa, 1978-1981. – Т. 1-3.
21. SJPD – Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa, 1958-1969. – Т. 1-11.
22. SSP – Słownik synonimów polskich / Pod red. Z. Kurzowej. – Warszawa, 1998.
23. SWB – Słownik wyrazów bliskoznacznych / Pod red. S. Skorupki. – Warszawa, 1971.

Багмут І.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗВУКОНАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Свідомо сприйняти предмет – означає подумки назвати його, тобто віднести до певної групи чи класу предметів, узагальнити у слові. Саме тому важливою засадою аналізу лексико-семантичного поля звуконайменувань є загальна класифікація звуколексем, яка б дала змогу організувати структуру поля при його подальшому членуванні.

Питання класифікації ознак звукових сигналів у структурі мікрополя “той, що звучить”, досліджувала Денисенко О.І., [2]; Федотова О.С. класифікувала ад’єктиви звуку, слуху з погляду дериваційного потенціалу [6]. Поділ дієслів звучання за денотативним змістом здійснив Васильєв Л.М. [1, 38-51]. Він розподілив дієслова звучання на три основні групи: 1) дієслова, що характеризують звучання неживих предметів, 2) дієслова, що характеризують звуки, які створюють живі істоти (окрім людини), 3) дієслова, що характеризують звуки, які створює людина. В окрему групу Васильєв Л. М. виділив дієслова, що не мали специфікованої семи звуку, характер звучання яких визначався безпосередньою вказівкою на джерело створення звукового сигналу. У межах кожної групи було виділено декілька підгруп.

Завданням статті є спроба класифікації іменникових і дієслівних звуколексем, які складають ядро лексико-семантичного поля звуконайменувань. Об’єктивна складність класифікації звуконайменувань у мові пов’язана зі складною природою звуку, який сприймається слухом. Адже звук можна розглядати, з одного боку, як фізичне явище, а з іншого – як результат слухового сприймання.

Відповідно до оцінки суб’єктивної складності конкретного звукового сигналу для його сприймання пропонують диференціювати звуки на прості й складні. Однак зрозуміло, що людське вухо ніколи, окрім як в акустичній лабораторії, не має справи з простими звуками. Людський слух у тому вигляді, якому він реально існує, сформувався в процесі сприймання складних звуків [3, 42]. Тому ця класифікація перебуває поза зв’язком із поняттям про суб’єктивну складність сприймання звуку, до того ж є синтетичною, що не дає повного уявлення про реальне звукове оточення людини.

Дж. В. Стретт (Лорд Релей) пропонує просту класифікацію, виділяючи музикальні та немусикальні звуки [5, 26]. Перші він називає нотами, а другі –

шумами. Класифікацію мотивує тим, що різниця між нотою фортепіано та скрипом взуття не викликає заперечень. Однак автор підкреслює, що межу між цими класами звукових сигналів провести важко, бо не всі ноти вільні від немuzикального супроводу й деякі шуми мають настільки музикальний характер, що їм можна приписати певну висоту.

Традиційно, враховуючи загальні ознаки та принципи сприймання, у літературі довідкового характеру подають таку класифікацію звукових сигналів: звуки синтетичної природи (технічних об'єктів), мовленнєві та музикальні [4, 58]. Іншою підвалиною класифікації фізичних описів пропонують обрати характер визначеності сигналу: звуки поділяють на детерміновані та випадкові. Більшість звуків, які чує людина, не є чітко детермінованими, а мають випадкові компоненти. У широкому розумінні усі звуки акустичного оточення людини є випадковими сигналами, бо не можна точно передбачити багатьох змін у природних умовах формування та поширення звуків. При аналізі таких випадкових сигналів можна виділити декілька груп звучань. До них належать звуки мовлення, музики, голоси птахів та різних тварин, велика група шумів. Однак чітких критеріїв для поділу цих груп сигналів немає.

Проведений аналіз показує, що на основі лише фізичних критеріїв, без розгляду специфіки звуку для слухового сприймання, не вдається конструктивно класифікувати звуки акустичного середовища людини. Тому можна запропонувати класифікацію, яка ґрунтується на якісно розрізнявальних ознаках слухового сприймання об'єкта.

Окрім інформації про джерело звуку, сигнал, що сприймається, має інформацію про умови формування сигналу, про особливості його сприймання. Саме тому при класифікації звуків передусім доцільно проаналізувати особливості джерел звукового сигналу та характеристику умов, в яких він продукується [3, 58-59].

При аналізі звучань акустичного середовища людини, доцільно поділити звуки насамперед на натуральні та штучні. До натуральних можна віднести всі природно існуючі в оточенні людини звуки як біологічного походження (наприклад, погук, хрипіти, стрекотання, пирхання, кувікати, розспів, ридати, стогнати тощо), так і небіологічної природи (наприклад, плескіт, дзюрчати, шурхання, гуготіння, тріпотати, рипіти тощо). Ці звуки виникають за життєдіяльності людини або функціонуванні створених нею технічних обладнань. Наприклад: Тоді Карпо Петрович наблизився до неї, витяг червону шию, напось знизив голос до шепотіння... (М. Коцюбинський); Дід любив капляти. Кашляв він часом так довго й гучно, що, скільки ми не старалися, ніхто не міг його як слід передражнити. Його кашель чув увесь куток (О. Довженко); І розлігся дитячий регіт на весь ліс (М. Хвильовий); Гриць сопів, лежачи горічерева, і так само сопів Григорій (І. Багрянний); Іноді бахає постріл... другий... (І. Багрянний); ...може, то поїзд свистить і гуде, може, грюкотять і клекочуть колеса... (І. Багрянний).

До штучних звуків відносимо спеціально сформовані людиною сигнали, наприклад: Зі станції задзвонили телефони... (І. Багрянний); Повз нього пливе цей [світ] ..., насажений

коханням і поривами, озвучений патефонними фокстротами і румбами (І. Багрянний); І ще здалеку дзеленчали попередливі сигнали в блокпостах... (І. Багрянний).

Серед натуральних звуків біологічного походження розрізняються біоакустичні сигнали людини (наприклад, осипнути, окрик, лепетання, розмовляти, шептати, шушукати, реготати, голос, хникати, кричати, хропти тощо) та біоакустичні сигнали тварин (наприклад, гавкати, воркотати, кувати, тьохкання, хававкати, сокорити, скигління, кумкання, крякіт, кевкання, цвірінькати, щebet, ячати тощо). Ці сигнали формуються спеціальними органами. Переважно біоакустичні сигнали людини та тварин виконують комунікативну функцію.

До натуральних звуків небіологічного походження належать різні природні шуми, наприклад, шелестіння, грім, гримотання, шумування, журчати, тріщати, шторм, рокіт, шум вітру, води тощо, шуми, які виникають внаслідок взаємодії людини та тварини з оточуючим середовищем, наприклад, грюкати, оплески, тупіт, лопотіння, копотіти, грюкати, грюканина, гримати, шуршання, ляскання, човгати, стукотати тощо, а також технічні шуми, наприклад, дзвякати, гуркотіти, постріл, турготіння, тукати, торохтіння, клацання, вибух, шум, гул, диркати, гудіти, цокати, стрільба тощо.

Натуральні музичні звуки можуть бути як біологічної, так і небіологічної природи. До першої групи належить вокальна музика (спів, курникати, мугикати, виводити, наспівувати тощо): Вийду в садочок та погуляю, При місяченьку та й заспіваю (Леся Українка); Але тепер тихо. Чутно тільки, як муркає на каналі кіт та нянька стиха приспівує... (М. Коцюбинський). Музикальними сигналами небіологічного походження є звучання більшості музичних інструментів (трубити, трембітати, сурмити, грати, пригравати тощо): В сурми засурмили, вдарили в гармати (Я. Щоголів); ...він сів десь на узбіччі гори, виймав денцівку (сопілку) і вигравав немудрі пісні, яких навчився од старших (М. Коцюбинський).

Звучання будь-якого технічного устаткування, що призначене для передачі звуку, можна розглядати як специфічний сигнал, далекий від натурального звучання, передача якого здійснюється. Для номінації таких звукових сигналів використовують терміни “звучання магнітофона”, “телефонне звучання”, “звуки радіо” тощо поряд із таким, наприклад, як “звучання скрипки”, “звуки оркестру”.

Отже, головним підґрунтям класифікації звуконайменувань виявляється характеристика предметності слухового образу. Представлена класифікація дає змогу говорити про дві великі групи сигналів, що характеризуються особливостями інформації, яку вони несуть для людини. Це, по-перше, звуки, які виконують комунікативну функцію (наприклад, розголос, тараторити, розмова тощо), та по-друге, звуки, які забезпечують когнітивну функцію (наприклад, грім, шелест листя тощо).

Зрозуміло, що обидві групи звуків не завжди можна чітко розмежувати. Більшість комунікативних сигналів характеризують ситуацію, в якій вони продукуються, отже, містять когнітивну інформацію про середовище. У звуках мовлення є інформація не лише суто комунікативна, але й закладена інформація про

їх джерело. Суто когнітивну спрямованість мають побічні для деяких фізіологічних процесів звуки, а також звукові сигнали, що є результатом зіткнення з навколишніми предметами, наприклад, позіхати, подих, хекати, харчання, крктати, кашель, плямкати, марширування тощо.

Ознаки акустичного сигналу, які визначають слуховий образ, різні залежно від того, яку вони функцію виконують – комунікативну чи когнітивну. Якщо переважатиме перша, то власне акустичні характеристики слухового образу не гратимуть значної ролі в його формуванні: – Ну, а нам пора, – обіззався дід до сина, закусивши (І. Багрянний); Гукає в калюжі дід коваль Захарко (О. Довженко). Якщо ж буде ситуація, коли важливе значення матимуть акустичні умови, за яких відбувається конкретна подія, то головними ознаками звуку, який сприймається, будуть його акустичні параметри [3, 69]: “...Будьте здорові з святим вечором!” – проказав він [хлопець] дзвінким голосом, подаючи мисчину в хустці (М. Коцюбинський); – Здрастуйте, діду! – промовив я ще раз тремтячим голосом, скинувши оту важку шапку... (О. Довженко).

Класифікації за джерелом походження звуку та за інформаційним змістом мають мало спільного з класифікаціями звукових сигналів, представленими в природничих науках. Останні дають передусім кількісні критерії розподілу звуків та не зважають на особливості їх аналізу людиною. Це не дозволяє говорити про специфіку відображення звуків оточуючого середовища у мові та використати цю класифікацію для опису образних ознак звуколексем, які визначають особливості звукового сприймання.

Отже, при подальшому дослідженні структури лексико-семантичного поля звуконайменувань підґрунтям семантичного аналізу звуколексем може бути класифікація їх за джерелом походження: 1. *Натуральні*: а) біологічні (створені людиною/створені твариною); б) небіологічні (природні шуми/шуми при взаємодії/технічні шуми). 2. *Штучні звуки*. Необхідно виділити групу звуколексем, які не мають специфікованої семи звучання, тобто є нейтральними до представлених протиставлень. А також важливо зважати на інформаційний зміст, який містять звукові сигнали: 1) комунікативні звуки; 2) звуки, що характеризують навколишнє середовище.

Використана література:

1. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. Глаголы речи, звучания и поведения. – Уфа, 1981. – 71 с.
2. Денисенко О.И. Микрополе “звучащий” как целостный фрагмент лексико-семантической системы языка / Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Х., 1988. – 18 с.
3. Носуленко В.Н. Психология слухового восприятия. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
4. Психологический словарь / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика. – Пресс, 1996. – 440 с.
5. Стретт Дж.В. (Лорд Рэлей). Теория звука: В 2-х т. / Пер. с англ. – М.: Гос. изд-во технико-теоретич. л-ры, 1955. – Т. 1. – 504 с.
6. Федотова О.С. Дериваційний потенціал прикметників зі значенням чуттєвого сприйняття в сучасній російській мові / Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. – К., 1998. – 19 с.